

חקר החלל הפנימי

גיבורו של "הצבי הבוער" נתקף מין אמנזיה משונה, שמשכיחה ממנו אירועים מסוימים בחייו. הרומן הוא חותחן פסיכולוגי מוצלח, שיש בו תובנות מדויקות על החיים וגם מידה נדיבה של הומור

אריק גלסנר

חיים לפיד, הצבי הבוער, חרגול/עם עובד, 266 עמ'

ערן חפץ הוא תל-אביבי מבוסס, בסוף שנות הארבעים שלו, נשוי ואב לשלושה. בארוחת יום הולדת לאשתו, בעורו מבלה בנעימים איתה ועם חברים במסעדה צרפתית יוקרתית, תוקפת את ערן אמנזיה משונה. כטוב לב המסובים בסעודה, מוכירה אשתו פרשה משעשעת מהעבר המשפחתי, על אודות תוכי שנקנה אי אז לבתם הבכורה ונמלט. ערן מגלה לחרדתו שהוא אינו זוכר דבר מאותו אירוע. החלל הזה שנפער בזיכרונו, "החור השחור" הזה כפי שהוא מכנה אותו, אינו יחיד. אט אט חושף ערן עוד שמונה "חורים שחורים" כאלה. אירועים מהעבר, שגם אם לא היו הרי גורל, אין אפשרות להסביר את חמיקתם מהזיכרון בפעולות המחיקה והשכתוב הנורמליות שמוחנו עורך בזיכרונו. רצינוגליסט ושיטתי כפי שהוא, ערן מנסה לפענח את חורי הזיכרון הללו ולמצוא אם יש להם מכנה משותף.

בבסיסו, הרומן המוצלח של חיים לפיד, המסופר בגוף שלישי, הוא מותחן פסיכולוגי. במקום ההתחקות של בלש אחר פושע, כאן הבלש, כלומר ערן, מתחקה אחר עצמו. ממצאיו מובילים למסקנות מסמרות שיער ולשאלות זהות מערערות. מהר מאוד הוא מגלה בחקירותיו שסמוך לאותם "חורים שחורים" אירעו במרוצת השנים מעשי הצתה סדרתיים. המצית אמנם נתפס ונכלא, אך הוא מכריז שהוא חף מפשע. האם יש קשר בין ערן להצתות? האם ייתכן ששכח את האירועים ששכח משום שהיה אז, כמצית בסתר, מישו אחר? משום ש"אני זה לא אני" (עמ' 51)? בתהליך החיפוש והגילוי העצמי שלו, ערן קורא בספרי פילוסופיה, ואף פונה לפסיכולוג ולאישה מסתורית, "אישה חכמה", מהגליל. בתהליך הזה הוא גם מאבד שליטה (פעם זו התפרצות תוקפנית כלפי אשתו – עמ' 36; ופעם התפרצות תוקפנית כלפי בתו: "אם עוד פעם תקראי לי אבא'לה, אני אהרוג אותך" – עמ' 111, ועוד).

בצד היסוד הבלשי-פסיכולוגי, המעניק לרומן את המסגרת העלילתית ואת המתת, ישנם שני יסודות מכריעים נוספים התורמים לרומן. הראשון הוא הכנת המציאות שנוכחת בו הן באמצעות חיוויים כלליים והן באמצעות מסירה משכנעת של נתחי חייו של הגיבור. אפשר להדגים זאת בעזרת שתי תובנות קטנות, שתיהן קשורות למרחב: ערן נולד בפתח תקווה, "אשר כבר אז, בשנות החמישים המוקדמות של המאה הקודמת, הפכה מאם המושבות' לעיירה ישראלית חסרת זהות" (עמ' 5). וכך חושב ערן על שדרות רוטשילד בתל אביב: "הייתה לו תחושה שהן

ציור עיניה: חיי לבידולסטר

קטעי ההומור השחור והמחזריות הקומית הקודרת מעלים על הדעת ספרות מזרח אירופית, ספרות של עמים קטנים ורחוסים בידי מעצמות, שידועים מהי אוזלת יד אנושית

נושמות, מתרחבות ומתכווצות כריאות בתוך מעטפת הבניינים השמורים היטב שמשני עבריהן" (עמ' 43). האבחנות הקטנות הללו, הוניחות-לכאורה, מדגימות את הרגישות שגורמת לשטח הפנים של הרומן להיות מתולם ועשיר (התובנה באשר לפתח תקווה, למשל, מבהירה יפה את האכזבה הייחודית המתעוררת ממנה, בניגוד לערי לוויין אחרות). והנה דוגמה לאמירה בעלת אופי כללי יותר: "התברר לו משהו על טבע האש. יש אנשים, כך הבין לפתע, שאינם אלא כלי שרת בידי האש, שטבעם הוא לשלח אותה לחופשי בכל מקום אפשרי, כדי שתוכל לטרוף טרף, לצמוח ולהתפשט. טבעם של האחרים הוא חומרי, והכל מומר אצלם לכסף ולשווה כסף" (עמ' 253; כדאי לשים לב שהחלוקה הרואלית הזאת אינה כוללת במתכוון חלוקה מוסרית ל"טוב" ו"רע").

במהלך הרומן אנחנו מתוודעים לעומק לחייו של ערן, ליחסיו עם אשתו הפסיכולוגית, שהוא חושש שכבר אינה אוהבת אותו, לרומנים המגוחכים (בפרוואיות, בבנאליות ובשלומיאליות שלהם) שלו מחוץ לנישואים, ליחסיו עם בתו הלסבית ועם חברו הטוב דודי, שאיתו הסתכסך לפני שנים ושצץ בעיצומו של הרומן והוא על ערש דווי, ועיד. כש"האישה החכמה" מהגליל דורשת מערן לפשוט את בגדיו ולהיות ת. עירום, לא רק היא אלא גם אנחנו כבר מכירים את ערן לפני ולפנים.

ליסוד השני שתורם תרומה מכרעת לחוויית הקריאה המענגת ברומן אפשר לקרוא האופי ה"צ'כי" או ה"פולני" שלו. הרומן משופע בקטעי הומור שחור ובמחזריות קומית קודרת ואפלה – לעתים פרוורטית – שמעלים על הדעת ספרות מזרח אירופית, ספרות של עמים קטנים ורחוסים בידי מעצמות, ושיודעים, לפיכך, מהי אוזלת יד אנושית. תענוג גדול לציין כאן כמה דוגמאות. למשל, בדיחה "רשמית" המופיעה ברומן, בדיחה פסימית ועמוקה באמירה שלה על יחסי גברים-נשים, שאותה מספר שותפו התחמן של ערן. הבדיחה היא על אישה הנופלת מבניין רב-קומות ובכל קומה מושיט אליה גבר את ידו ומציע להציילה אם תיאות להגשים את תאוותיו השפלות. כשהאישה מסרבת, היא נשמטת לקומה הבאה וכן הלאה. לבסוף, מיוזמתה, היא מציעה לאחד הגברים בטור הקומות לענג אותה. "איזה פה יש לך", אומר האישה בשאט נפש" (עמ' 7) – ומפיל אותה.

הומור קונבנציונלי יותר מצוי בסיטואציה ישראלית מובהקת, כשערן לוקח טרמפיסט מילואימניק ומספר לו בלהט סיפור חשוב מילדותו, סיפור שממש לקראת התגשמות שיאו נקטע במילים הצוננות של המילואימניק: "סליחה, עוד רגע הצומת, ואני אצטרך לרדת" (עמ' 20). והנה דוגמה להומור שמסופר כמו בפנים חתומות של המספר: "מבחינתנו היתה זו כעת השאלה המכרעת: מהו הדבר הקובע את זהותך? הוא נזכר כיצד פנה פעם לקצינת הקישור בחטיבה ואמר לה, 'קרה משהו, נעמי? את נראית זוועה', ורק אז גילה שמדובר בקצינה אחרת (...). ואשר לא החליפה עמו מאז ועד היום אפילו מילה אחת" (עמ' 86). ולקינוח, הומור המשלב תיאורים גרוטסקיים, שאולי אינם מתאימים לכל קיבה: "הוא מעולם לא סיפר זאת לאיש, אבל כשהיה נער, והיה מאונן בלילה בפנימייה, היה עולה ובא אליו כנגד רצונו המראה של שרה אהרונוסון המוטלת בחצר ביתה בוכרוך-יעקב, ירויה באקרחה שלה, חוט של דם ניגר מפייה ושמתלה מופשלת מעל רגליה. בדיוק כך תיאר אותה באוזניו השומר הזקן של מוויאון משפחת אהרונוסון (...). הוא השמיט את התיאור הזה מעבודת בית הספר המהוללת שלו על פרשת ניל-י" (עמ' 46).

מאכזב מעט שסימו של הספר אינו מספק את הטוויסט המצופה מרומן שמסגרתו היא מסגרת של רומן מתח, אך גם בהיעדר טוויסט כזה, "הצבי הבוער" הוא רומן משובח ונותן תמורה מלאה לקורא בו.